

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок про те, що ст. 149 КК у новій редакції, незважаючи на окремі недоліки, викладена більш вдало. Однак на практиці та в науці кримінального права виникають певні суперечки щодо кваліфікації злочину за цією статтею. Вважаємо, що для вироблення єдиного підходу до тлумачення окремих положень цієї норми необхідно розробити їх роз'яснення Пленумом Верховного Суду України.

Література

1. Борисов В. І., Козак В. А. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України (в редакції Закону від 12 січня 2006 р.) // Кримінальне право України. — 2006. — № 2. — С. 17–23.
2. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 8 вересня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000 р. — № 36. — Ст. 299.
3. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 41. — Ст. 377.
4. Цивільний кодекс України: Коментар. — Х.: Одиссей, 2003. — 856 с.
5. Стрелков С. Ф., Орлеан А. М. Теоретичні та практичні аспекти застосування ст. 149 КК України // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 9. — С. 30–35.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Каннон; А.С.К., 2001. — 1104 с.

УДК 343.226

С. В. Албул

НАСИЛЬСТВО ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Визначення способу вчинення злочину має важливе значення для кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристики злочинного діяння. Спосіб вчинення злочину, на думку В. М. Кудрявцева, є сукупність прийомів, що використовуються злочинцем при реалізації своїх намірів [5, 110]. Серед великої кількості способів вчинення злочинів чинний Кримінальний кодекс України у більш ніж п'ятидесяти складах передбачає насильство як основний спосіб вчинення суспільно небезпечних діянь. Грабежі, розбої і вимагання відносять до примітивних насильницьких форм вилучення чужого майна [7, 245]. Основні способи їх здійснення зазнали незначних змін за часів зародження людського суспільства. Вже у Законникові Хамурапі, що правив Вавілоном у XVIII ст. до н. е., містяться згадки про означені види посягань, які каралися стратою. Угорський історик Д. Варга вказує, що грабежі і розбої відмічалися вже у ранніх шумерійців [1, 29]. Поширеність корисливо-насильницьких злочинів у Стародавній Русі деякі автори порівнюють із формуванням національної кримінальної традиції та професіоналізуванням злочинності в цілому [2, 55].

При вчиненні корисливо-насильницьких злочинів проти власності, насильство або загроза його застосування є способом реалізації корисливих спрямувань. Деякі автори виділяють так звані ненасильницькі грабежі — «ривки»,

а також вимагання, пов'язані із загрозою обмеження прав, свобод, законних інтересів або розголошуванням відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, до окремої підгрупи, посилаючись на відсутність при їх здійсненні грубих насильницьких дій [3, 173; 8, 54]. Однак, на наш погляд, у цьому випадку насильство розуміється дещо у вузькому значенні. Уявляється, що обсяг цього поняття не обмежується банальним, хоча і принизливим, ударом в обличчя, демонстрацією зброї чи рекетирською праскою. Ривок сумки з рук жінки не є обов'язково пов'язаним зі спричиненням саме фізичного болю, однак від цього він не перестає бути актом насильства. Вимагаючи будь-яке майно і загрожуючи у разі його неотримання розповсюдити відомості, небажані для потерпілого, злочинець, безсумнівно, застосовує психічне насильство, обмежуючи право вибору варіанта поведінки жертви, блокуючи її волю.

На наш погляд, при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів проти власності, насильство являє собою акт поведінки, що характеризується односторонньою деструктивною інтеракцією, спрямованою на протиправне вилучення чужого майна. У цьому випадку фізичний або психічний вплив являють собою форми прояву насильства, і їх застосування залежить від вибору варіанта поведінки діючим суб'єктом. При цьому міра небезпеки цих двох форм умовно рівнозначна. Нерідко психічне насильство призводить до безповоротних процесів з тією ж результативністю, що і насильство фізичне. Означені форми прояву насильства ізольовано зустрічаються рідко. На практиці, при здійсненні корисливо-насильницьких злочинів, насильство виражається, як правило, у симбіозі вказаних форм. Така бінарність може бути психофізичною або фізично-психологічною, в залежності від того, який з двох елементів домінує. Так, у випадку, коли грабіжник, б'ючи жертву, супроводжує свої дії словесною загрозою, в наявності маємо фізично-психологічне насильство. У іншому випадку, коли вимагач, словесно загрожуючи жертві або близьким їй людям, завдає удару, — це вже психофізичне насильство. У такому разі фізичний вплив виступає засобом демонстрації дійсності загроз і можливості здійснення їх у майбутньому. Однак в процесі розвитку кримінальної ситуації можливе зміщення акцентів і, як наслідок, зміна домінант. Таким чином, зв'язок у цьому випадку не є фіксованим і залежить від вибору злочинцем форми способу досягнення своїх намірів.

За справедливим твердженням В. М. Кудрявцева, основними обставинами, які визначають вибір способу здійснення діяння, є ефективність цього способу для досягнення мети, яка може змінитися в залежності від мети, об'єкта, обставин, місця і часу здійснення посягання, а також можливостей злочинця; відносна безпечність цього способу [5, 113]. Розглядаючи проблеми генезису злочинної поведінки, В. М. Кудрявцев зазначав, що вибором способів здійснення злочину закінчується процес його планування [5, 114]. Однак, на наш погляд, процес вибору способу вчинення корисливо-насильницьких злочинів проти власності має місце не тільки при здійсненні заздалегідь обдуманого посягання, але і при ситуативних діяннях. Тут цей процес обмежений часовими рамками, однак присутній у всіх випадках. Істотне значення при виборі конкретного способу

здійснення злочину мають, безсумнівно, сама ситуація безпосереднього контакту, а також поведінка жертви. При здійсненні корисливо-насильницьких злочинів, на думку С. В. Кудрявцева, мають місце суперечності між суб'єктами. У цьому випадку такі суперечності сконцентровані на певних матеріальних цінностях, які одному з суб'єктів належать по праву, а для іншого є предметом злочинних інтересів [6, 12]. Результатом вирішення суперечностей виступає корисливо-насильницький злочин.

Як відмічалось раніше, відкритість посягання (безпосередня інтеракція) дає підставу розглядати вказані види злочинів як відособлену групу. У момент здійснення злочину його уявна модель об'єктивізується і проявляється в реальних насильницьких діях. При цьому форми такого насильства нерідко не збігаються із заздалегідь сформованою моделлю. На думку В. В. Тіщенко, насильство може проявлятися у зв'язуванні жертви, замкненні її у приміщенні, застосуванні до неї тортур і катування [11, 31–33]. Н. Ф. Кузнецова, досліджуючи кримінологічну характеристику корисливо-насильницьких злочинів, вказує, що основними способами їх здійснення є «угрози, избиения, срывание шапок или вырывание сумочек, ограбление лиц, находящихся в беспомощном состоянии, чаще пьяных» [4, 346]. Однак, на наш погляд, такий опис має певну логічну незавершеність. Уявляється некоректною постановка в один класифікаційний ряд різних за обсягом понять. Так, загрози і побиття дійсно являють собою форми насильницьких дій, тоді як безпорадний стан, а рівно і стан алкогольного сп'яніння належать, на наш погляд, до чинників, що підвищують віктимність жертви. Так саме, як вказівка на предмети посягання (головні убори, сумки) повинна належати до іншого розряду характерологічних елементів злочинного посягання.

Виділяючи відкритість посягання як об'єднуючу кримінологічну ознаку корисливо-насильницьких злочинів проти власності, В. О. Пашковський вказує на різні способи їх здійснення. Зокрема, для ненасильницьких грабежів (раніше ми висловлювали свою думку з приводу сумнівності цього визначення) характерні «похищения шапок, рывки сумок, отнимание различных предметов у пьяных» [9, 27]. Насильницькі грабежі, на думку В. О. Пашковського, здійснюються «такими способами, как сваливание, избиение потерпевшего... Угроза ...выражается неопределенно, например, словами «отдай кошелек, а то будет хуже», «мы с тобой разделаемся, если не отдашь часы» [9, 27]. У свою чергу, способи здійснення розбоїв В. О. Пашковський поділяє на дві групи: а) розбій без застосування зброї; б) розбій із застосуванням зброї [9, 28]. На наш погляд, ця класифікація практично аналогічна попередній (за Н. Ф. Кузнецовою) і їй властиве ідентичне заміщення понять. Вказівка на лексичний склад загроз при вчиненні грабежів, як і іншого корисливо-насильницького посягання, також є недостатньою для класифікації, оскільки він може варіювати в залежності від освітнього рівня злочинця і сприйняття жертви. У зв'язку з цим В. Рибкін справедливо зазначає, що для дієвості загроз злочинцеві «стоит только прохрипеть нечто утрашающее, продемонстрировав зверское выражение лица» [10, 128].

На наш погляд, класифікація повинна будуватися за іншими напрямками. Формами вираження насильства як способу досягнення корисливих спрямувань виступають насильство фізичне, психологічне, а також дві бінарні форми, що залежать від домінанти вияву. Таким чином, всі відомі практики прийому насильницьких дій можуть бути класифіковані по вказаних підставах таким чином. Фізичне насильство: а) непряме (ривок); б) пряме (що виражається в нанесенні ударів, тілесних ушкоджень різної міри тяжкості, позбавленні свободи). Пряме фізичне насильство, у свою чергу, може виступати у вигляді кваліфікованого (із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються як зброя) і простого (без такого). Психічне насильство являє собою вираження загроз щодо можливого настання несприятливих для жертви наслідків, спрямоване на придушення волі останнього в інтересах правопорушника. При цьому форми вираження психічного насильства можуть бути різноманітні — усна мова; виконані на різних носіях (записки, аудіо-, відеозаписи, фотоматеріали, публікації в ЗМІ і т. ін.); демонстрації (зброї, жестів, предметів асоціативного характеру). У свою чергу, бінарні форми насильства являють собою симбіоз фізичного і психічного насильства і можуть виражатися в різних, вказаних вище, прийомах. Одже, виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів проти власності насильство може бути визначено як акт поведінки, що характеризується односторонньою деструктивною інтеракцією, спрямованою на протиправне вилучення чужого майна.

Література

1. Варга Д. Древний Восток. У начала истории письменности. — Будапешт: Корвина, 1979. — 204 с.
2. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. — М.: Юрид. лит., 1990.
3. Зелинский А. Ф. Криминология: Учеб. пособие. — Х.: Рубикон, 2000. — 240 с.
4. Криминология: Учебник / Под ред. Б. В. Коробейникова, П. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. — М.: Юрид. лит., 1988. — 384 с.
5. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. — М.: Форум — Инфра-М, 1988. — 216 с.
6. Кудрявцев С. В. Конфликт и насильственное преступление. — М.: Паука, 1991. — 176 с.
7. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. — М.: Порма, 1999.
8. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. — К.: Юришком, 1996. — 240 с.
9. Пашковский В. А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1980.
10. Рыбкин В. Розыск преступников (подозреваемых) и других лиц // Практика уголовного сыска: Науч.-практ. сб. / Под ред. А. И. Алексеева. — М., 1999.
11. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминологический анализ. — О.: Юрид. л-ра, 2002. — 360 с.